

UDK 07.04-057 Valussi, P.
94(497.5)"1848/1849":070
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 2. 2. 2009.
Prihvaćen za tisak: 3. 11. 2009.

PERSIDA LAZAREVIĆ DI GIACOMO
Università degli Studi „G. d'Annunzio“, Chieti-Pescara
Dipartimento di Scienze Linguistiche e Letterarie
Viale Pindaro, 42, 65127 Pescara, Italia

PACIFICO VALUSSI O HRVATIMA ZA VREME REVOLUCIONARNOG DVOGODIŠTA 1848/1849.

Stavovi furlanskog novinara, Pacifica Valussija (1813-1893) o Hrvatima, u revolucionarnom dvogodištu 1848/1849, odražavaju ideje Tommasea i Mazzinija. U svojim gledištima Valussi prolazi kroz nekoliko faza: u početku je kritičan u odnosu na Hrvate s obzirom da su bili deo austrijske vojske i borili se protiv Italijana, i u tom smislu objavljuje članke u svojim časopisima (pre svega *Fatti e Parole* i *Il Precursore*). Poziva stoga Hrvate da napuste austrijsku vojsku i da se pridruže Italijanima u borbi protiv zajedničkog neprijatelja.

Valussi, potom, vrednuje pozitivno želju Hrvata da se odupru Austriji. U ovoj perspektivi nastoji da istakne koliko bi sve to bilo korisno za Italiju: s jedne strane izražava želju da se formira jedna "pomorska Švajcarska", neka vrsta italo-ilirskog primorja između Italijana i Slovena, kao vezivni prsten između ova dva sveta. S druge strane pak, primećuje da bi stvaranje južne Slavije bilo rešenje koje bi zaustavilo težnje Rusije ka Zapadu.

Iako se u ovom periodu Valussi ponaša kao odlučni anti-aneksionista, dok Italija ide ka ujedinjenju, Valussi će pokušati da definiše granice, i pokazaće se potom kao iredentista u nastojanju da istakne razloge aneksije Istre Italiji.

KLJUČNE REČI: *Pacifico Valussi, Risorgimento, Hrvati, Italo-ilirsko primorje.*

Svoj stav prema Hrvatima je furlanski novinar i spisatelj Pacifico Valussi¹ – prijatelj i saradnik Niccole Tommasea – izrazio u okviru zamisli prema (južnim) Slovenima, te u pozicijama koje je zauzimao u odnosu na vanjsku politiku Italije, a kao deo risordimentalnih koncepcija italijanskih patriota.

U vezi s tim Valussijevim idejama o južnim Slovenima moguće je uočiti tri perioda u pristupu ovoj tematici, u kojima se odražava i odnos prema Hrvatima. Ovom prilikom ćemo se usredsrediti na prvi period, pre svega na revolucionarno dvogodište u Veneciji 1848/1849.

¹ Pacifico Valussi (Talmassons 1813 – Udine 1893), furlanski novinar i pisac. Bio je direktor nekoliko novina u Trstu (*La Favilla, l'Osservatore Triestino*), u Veneciji (*Fatti e Parole, Il Precursore, La Fratellanza de' Popoli*), u Milanu (*La Perseveranza*), u Udinama (*Il Friuli, L'Annotatore Friulano, La Giunta domenicale al Friuli*). Učestvovao je aktivno u Risorgimentu, u stvaranju Italije. Vezan rodbinskom vezom za Francesca Dall'Ongara (oženio je njegovu sestru Terezu), Valussi je bio jedan od Tommaseovih najdražih prijatelja (V.: N. Tommaseo, *Intorno a cose dalmatiche e triestine*, Trieste: I. Papsch, 1847, str. 142). Autor je, između

Prvi se period odnosi na godine od Valussijevog dolaska u Trst, a stavovi koji tada dobijaju na aktuelnosti prisutni su sve do 1860. godine, doduše sa izvesnim varijacijama. Neophodno je precizirati i reći da se početak tog perioda može smestiti u 1838, tj. kada Valussi (zajedno sa svojim prijateljem, saradnikom, a potom i zetom Francescom Dall'Ongarom) preuzima uredništvo tršćanskog časopisa *La Favilla* koji se često bavio problematikom (južnih) Slovena.² U početnoj, tršćanskoj fazi ovog perioda Valussijevi stavovi su dobrim delom neodređeni, ali Valussi, u okviru svoje intenzivne novinarske delatnosti, pokazuje zanimanje za Slovene, pa postepeno te ideje sazrevaju, dobijaju određeni oblik i sve više se odnose na konkretno stanje stvari. Ako se uzme u obzir činjenica da je *La Favilla* izlazila u pograničnoj oblasti, dakle u jednoj multikulturalnoj sredini koja je kao raskršće raznih naroda i rasa uslovljavala miroljubiv život i saradnju, sasvim je logično da su se u desetleću koje ide od 1836. do 1846. u *La Favilli* pojavljivali brojni članci i o Slovenima, a tome su svakako doprineli njeni urednici. Pečat svemu ovome je davala Tommaseova delatnost, i tih je godina Tommaseo bio uporišna tačka za intelektualce iz Trsta i Venecije koji su se zanimali za kulturni preporod slovenskih naroda. I upravo je susret sa Tommaseom, a koji se desio 1840. godine, i u kome je posredovao Antonio Gazzoletti,³ uticao na to da se Valussi, zajedno sa ostalim saradnicima, orijentiše ka (južnim) Slovenima. Naravno da u svemu ovome treba istaći nezaobilaznu ulogu Giuseppea Mazzinija, koji je izvršio presudan uticaj sa svojim formulacijama književnih i društveno političkih teza.⁴ No, takvo prvobitno sporadično i neorganizovano interesovanje za slovenski svet⁵ dobilo je solidniji oblik u periodu od 1842. do 1844. godine, kad se pojavila serija od petnaest članaka o Slovenima pod zajedničkim naslovom *Studija o Slovenima*,⁶ a čiji su autori bili dva Dubrovčanina, Ivan August Kaznačić i Medo Pucić.⁷

ostalog, sledećih dela: *Scritti vari*, Udine: Tip. Trombetti-Murero 1852; "Della Confederazione Italiana", *Rivista Contemporanea*, fasc. LXVIII del giugno 1859, str. 273-312; *Trieste e l'Istria e le loro ragioni nella Quistione Italiana*, Milano: Libreria Brigola 1861; *Napoleone III*, Torino: Unione Tip. Edit. 1861; *Caratteri della civiltà novella in Italia*, Udine: edit. P. Gambierasi 1868. V.: L. Fracassetti, *Pacifico Valussi saggio biografico critico*, Udine: G. B. Doretta 1894; F. Fattorello, *Pacifico Valussi*, Udine: Editrice R. Scuola Complementare e Secondaria d'Avviamento al Lavoro 1931; P. Valussi, *Dalla memoria d'un vecchio giornalista dell'epoca del Risorgimento italiano*, Udine: Accademia di scienze, lettere e arti 1967; R. Tirelli, *Pacifico Valussi. Primo giornalista friulano 1813-1893*, Tricesimo (UD): Roberto Vattori Editore s.a.

² B. Stulli, "Tršćanska Favilla i Južni Slaveni", *Analji Jadranskog Instituta JAZU*, I, Zagreb, 1956, str. 7-82.

³ Antonio Gazzoletti (1813-1860), autor balade "Ondina di Adelberga".

⁴ Stulli, 1956: 31: "(...) dovoljno [je] proučiti nekoliko važnijih članaka G. Mazzinija, napisanih do god. 1842., koji tretiraju osnovna pitanja književnog stvaranja i političkog života, pa da se vidi očita podudarnost osnovnih misli, negdje čak i formulacija Mazzinijevih s onima, što ih Valussi i Dall'Ongaro iznose ili, tačnije rečeno, reproduciraju i populariziraju na stranicama Faville."

⁵ V.: G. Negrelli, a cura di, *La Favilla (1836-1846)*, Del Bianco editore, Udine, 1985.

⁶ Radi se o sledećim člancima: 1842: I. "Storia"; II. "Alfabeto degli Slavi"; III. "Storia e poesia"; IV. "Un canto popolare della Servia"; V. "Canti popolari"; VI. "Il manoscritto di Kraljodvorski"; 1843: VII. "Proverbi popolari"; VIII. "Etnografia"; IX. "Statistica delle popolazioni Slave nel 1842."; X. "Costumi - Le nozze"; XI. "Adamo Mickiewicz"; XII. "Dosithei Obradovich"; XIII. "Giovanni Gundulich"; XIV. "Una lezione del Professor Mickiewicz"; 1844: XV. "Andrea Ciubranovich".

⁷ Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze (BNCF), Tomm. 142, 7 bis, lettera 20, s.l., s.d.: "Nella Favilla di questa volta troverete di quei due Dalmati Kasnacic e Pozza un terzo articolo slavo. È la traduzione delle battaglie di Kossovo e di Misar. Forse che di queste darete anche voi presto la traduzione; ma credetti non male stampare le cose di questi giovani che s'occupano del loro paese." ("U Favilli ćete ovog puta naći jedan treći članak ono dvojice Dalmatinaca, Kaznačića i Pucića. To je prevod bitke na Kosovu i Mišaru. Možda ćete i vi dati uskoro prevod ovih pesama: ali pomislio sam da nije loše da dam u štampu stvari kojima se ovih mladih koji se bave svojom domovinom.")

U ovo isto vreme se Valussi dopisuje s Tommaseom koji se tada nalazio u Firenci. U tim pismima Valussi otvoreno pokazuje interes za Slovene, i verovatno negde početkom 40-ih godina je Valussi pisao Tommaseu, pa iz tog pisma saznajemo da je imao nameru da putuje u Dalmaciju, te pri tom koristi priliku da se zahvali "(...) di tutto cuore per la buona vostra ospitalità, che fin da Venezia provvede al possibili mio viaggio di Sebenico: ospitalità che mi ricorda Marco Kraglievich ed il vostro scritto sull'Euganeo, che sembravami degli ultimi vostri uno dei più efficaci."⁸

Valussi je takođe – dok je istovremeno (tačnije od 2. juna 1843.) bio urednik jednog drugog tršćanskog lista, *l'Osservatore Triestino* – zajedno sa svojim prijateljem Girolamom Fantijem proširivao svoj interes na međunarodnu politiku,⁹ pa je koristio priliku da objavi vesti sa turske granice, ili pak članke o kulturi južnih Slovena, dok u dodatku listu potpisuje članak o slovenskim običajima, "Tradizioni slave", u kome navodi uspeh pozorišne izvedbe stihova Federica Seismita-Dode, "Inno alla Dalmazia"¹⁰; objavljuje potom i druge Seismitove stihove "iz egzotičnog sveta domaćih 'divljaka' u kojima pjesnik prepoznaje srodne duše",¹¹ kao i dva prikaza za Tommaseovu knjigu *Intorno a cose dalmatiche e triestine* (1847).¹²

U ovom istom listu, kao komentar za prevod Dalmatinca Giacomina Chiudine stihova *Gorskog vijenca*, Valussi podvlači: "Sta ai Dalmati l'imprendere quest'ufficio d'intermediari, chè dall'una all'altra riva dell'Adriatico le materiali ed intellettuali comunicazioni non possono che andar crescendo in avvenire, e si darà gratitudine agl'iniziatori di quest'opera del tempo."¹³

Da se Valussi zanimao eksplicitno za Hrvate, da je postojala svest o političkom i kulturnom stanju Hrvata, jasno je već iz pisma koje iz Trsta piše Tommaseu 7. juna 1842. godine:

A proposito di Slavi ho sentito confusamente d'un parapiglia avvenuto a Zagabria. Pare che si dovesse nominare a qualche carica municipale appunto nel palazzo della comune; che nascesse una lotta fra Magiari e Croati, che si venisse alle mani, che cinque ne restassero morti, che nel conflitto vi fosse anche

⁸ BNCF, Tomm. 142, 7bis: "(...) iz sveg srca na vašem gostoprinstvu, koje još od Venecije čini mogućim moj put u Šibenik: gostoprinstvo koje me podseća na Marka Kraljevića i na Vaš spis u listu 'Euganeo', koji mi se među Vašim poslednjim spisima činio jednim od najefikasnijih."

⁹ G. Marchetti, *Il Friuli. Uomini e tempi*, Camera di Commercio Industria e Agricoltura, Udine, 1959, str. 590.

¹⁰ Ti stihovi su izvedeni sa tada čuvenom pozorišnom glumicom Adelijom Arrivabene u glavnoj ulozi. Italijanski patriota Federico Seismit-Doda, koji je rođen u Dubrovniku (1825), i bio više puta ministar finansija, kada je krenuo u jesen 1846. godine u Dalmaciju, videvši svoju domovinu, vidno uzbuđen, iskomponovao je ovu himnu Dalmaciji. V.: G. Sanzin, *Federico Seismit-Doda nel Risorgimento*, Cappelli, Rocca San Casciano, 1950, str. 9. Up.: R. Barbiera, *Vite ardenti nel Teatro*, Fratelli Treves Editori, Milano 1931, str. 257–258.

¹¹ M. Zorić, "Tragom bajronizma u romantičkoj Dalmaciji", u: *Bajron i bajronizam u jugoslovenskim književnostima*, Institut za književnost i umetnost, Beograd, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1991, str. 96; Isti, "Croati e altri Slavi del Sud nella letteratura italiana dell'800", *Studia Romanica et Anglicana Zagabriensia*, n. 33–36, 1972–1973, str. 170 (58).

¹² *L'Osservatore Triestino*, n. 48, 21/04/1847; n. 63, 26/05/1847.

¹³ *L'Osservatore Triestino*, n. 132, 03/11/1847: "Do Dalmatinaca je da preduzmu ulogu posrednika, jer će i sa jedne i sa druge obale Jadranskog mora materijalne i intelektualne komunikacije samo porasti u budućnosti, i bićemo zahvalni pokretačima ovog dela u vremenu koje dolazi."

il Governatore e Generale Nugent. Se ci riesco a lasciare due giorni Trieste e venire a vedervi proverò di raccogliere allora questi dati statistici.^{14[14]}

No, kako se bližila revolucionarna 1848. godina, tako su Valussijeve ideje bivale sve izoštrenije po pitanju spoljne politike Italije, a u vezi s tim i uloge balkanskih zemalja kao bedema protiv napredovanja carske Rusije prema zapadu. U tom pogledu Valussi i razmatra kako ulogu Slovena uopšte, tako i južnih Slovena, te Hrvata. U Veneciji su italijanske patriote već od prvih trenutaka revolucije pokušavali da stupe u dodir sa Hrvatima koji su tada bili u austrijskoj vojsci, da bi ih nagovorili da polože oružje.¹⁵ Tommaseo je smatrao da je došao trenutak da Italijani prestanu osećati mržnju i predrasude prema drugim narodima, te je priželjkivao da dođe do mirenja između Italijana i Slovena, imajući u vidu zajedničke interese i međusobnu saradnju. U ovom smislu je značajan njegov članak od 5. aprila 1848, "Ai Croati e agli altri popoli slavi"¹⁶ u kojem eksplicitno poziva Hrvate da ne budu slepo sredstvo Austrije.

Valussi je sledio Tommaseove koncepcije i po tom pitanju, pa je u okviru takvih povesnih koncepcija i razmatrao mogućnosti saradnje između Italijana i Slovena. No, iako Valussi možda nije originalan po pitanju ideje koju razvija o tome da je potrebno stvoriti jedan trgovački savez između Italije, (Dalmacije) i Hrvatske¹⁷, svakako je, međutim, veoma osoben u pogledu utvrđivanja uloge posrednika između Italijana i Slovena, s obzirom da je smatrao da bi ta uloga trebalo da pripadne onima koji nastanjuju priobalni pojas Hrvatske. Tako u pismu Tommaseu od 12. aprila 1848. godine Valussi razmišlja o tome da se formira jedna "pomorska Švajcarska" ("Svizzera marittima"), kako kaže, tj. jedna slobodna luka, italo-ilirsko primorje, zona koja bi se nalazila između italuskog poluostrva i slovenskih naroda, a koja je trebalo da odgovara, po njegovoj zamisli, ondašnjoj mletačkoj Dalmaciji. Kao neka vrsta "tampon države", ova je slobodna luka trebalo da doprinese u odnosima između Italijana i Slovena na svim poljima, ekonomskim, društvenim, kulturnim. I s obzirom da Austrija, kako ponavlja često Valussi, nije imala više razloga da postoji,

¹⁴ BNCF, Tomm. 142, 5, lettera 22: "Što se tiče Slovena čuo sam nejasno o nekom metežu koji se desio u Zagrebu. Izgleda da je trebalo da se izabere neko na municipalni položaj u zgradi opštine; da se rađa borba između Mađara i Hrvata, da je došlo do tuče, da ih je petoro umrlo, i da je u sukobu učestvovao i Governorator i General Nugent. Ako uspem da odem iz Trsta na dva dana i dođem da Vas posetim, pokušaću onda da sakupim ove statističke podatke."

¹⁵ N. Tommaseo, Venezia negli anni 1848 e 1849: memorie storiche inedite, vol. I, Le Monnier, Firenze, 1931, str. 72–73: "Ad abbonire i Croati, ancor meglio che a tenerli a bada, giovò la parola d'un Zerman veneziano, che sapendo la lingua slava si mise a dire a un dipresso come le novità di Vienna mutassero faccia alle cose; come Croati e Italiani avessero, ciascuno per sé, diritti e speranze comuni; e saltando in mezzo a loro, e con franco piglio affratellandosi, non tanto che li persuadesse con le ragioni o stordisser con le grida, quanto li lusinghava col suono della loro materna favella, ma da certi Italiani ignoranti barbaramente spregiata." ("Da bi se Hrvati smirili, a to je bolje nego ih držati na oku, služe reči jednog Mlečanina Zermana, koji s obzirom da je znao slovenski jezik počeo je otprilike da govori kako novosti iz Beča menjaju izgled stvari; kako Hrvati i Italijani imaju, svako za sebe, zajednička prava i nade; i budući među njima, otvoreno se bratimljući, ne toliko da bi ih ubedio razumom ili zbnio povicima, koliko ih je mamio zvukom njihovog maternjeg jezika, koji izvesni Italijani neznalice varvarski preziru.").

¹⁶ Raccolta per ordine cronologico di tutti gli Atti, Decreti, Nomine ecc. del Governo provvisorio di Venezia non che Scritti, Avvisi, Desiderj ecc. dei Cittadini privati che si riferiscono all'epoca presente, Venezia, 1848, vol. I, str. 379.

¹⁷ Up.: J. Pirjavec, "Studi sui rapporti italo-jugoslavi (1848–49)", u: Archivio storico italiano, II, 1972, str. 184.

takva je "pomorska Švajcarska", zajedno sa federacijom podunavskih zemalja ("Confederazione danubiana"), trebala da reši mnoge tada aktuelne političke probleme međunarodne politike. Valussi je ovu svoju koncepciju obradio u brojnim člancima, i o tome je pisao Tommaseu, koji ga je ohrabrio: "Certo che uno stato medio tra italiani e slavi, aperto al commercio delle tre grandi nazioni confluenti a Trieste, siccome a Foce, sarebbe buon termine di passaggio. L'idea è nuova e buona. Svolgetela."¹⁸ Stoga, kada je na poziv Tommasea Valussi i stigao u Veneciju da uređuje list *Gazzetta Ufficiale*, zajedno je sa Dall'Ongarom, Giuseppeom Vollom, Samuelom Olperom i Gustavom Modenom osnovao još jedan časopis, *Fatti e Parole*, čiji je osnovni cilj bio "animare il popolo alla resistenza ed ispirargli la fede e quella costanza che avrebbe dovuto condurre presto o tardi alla vittoria."¹⁹

Već od drugog broja časopisa Valussi iskazuje interesovanje za (južne) Slovene, a osobito za Hrvate, pa možemo reći u suštini da u ovom časopisu dominiraju članci u kojima se pominju Hrvati, pre svega da bi kao urednik istakao koliko je zabrinut i ogorčen prisustvom stranaca u austrijskoj vojsci, posebno soldateske sastavljene od Slovena. U Veneciji su se u to vreme gajile nade da bi moglo doći do saradnje između Italijana i Slovena. U tom smislu su važne dve objave Hrvatima od strane vlasti, i to na hrvatskom jeziku, "(...) per eccitarli a scuotere il giogo dell'Austria e a giovare in tal modo la causa dell'italiana indipendenza"²⁰. Stoga ako s jedne strane možemo istaći ono što tvrdi Tonko Maroević, a tj. : "(...) naši sunarodnjaci ratovali [su] i za Veneciju i protiv nje, a da pritom nipošto nisu bili određeni nacionalnim imenom, smatrajući se i sami često Skjavonima, Ilirima, Morlacima, Slavima, Uskocima, a još češće bivajući tako okrštavani od drugih"²¹, moramo takođe potvrditi da se takvo stanje tokom Risordimenta u Italiji donekle menja, odnosno: "Dakle, preko Austrije i Beča, odnosno posredstvom habsburškoga popunjavanja vlastitih okupacionih trupa ljudstvom iz Vojne Krajine, došlo je do poistovećivanja našega narodnog imena s (okrutnim) vojnikom, pripadnikom osvajačke soldateske."²²

Posmatrajući takvu situaciju Valussi ne može a da ne zabeleži i optuži užas borbi u kojima su Sloveni učestvovali protiv Italijana, naglašavajući da je to uzaludno krvoproliće, i poziva Hrvate i ostale Slovene da se pridruže Italijanima u borbi protiv Austrijanaca. U časopisu *Fatti e Parole* Valussi objavljuje brojne članke o aktuelnoj situaciji Italije, o odnosima Italije i Austrije, i baš u vezi sa Austrijom i austrijskom vojskom pominje često Hrvate. No, očigledno je da nije njegova namera da Hrvate predstavi negativno: to što se kritički izražava prema Hrvatima posledica je njegovog mešovitog unutrašnjeg osećanja, jer je i on, kao i ostali njegovi saborci

¹⁸ BNCF, Tomm. 142. 1, 29/12/1848, iz Pariza: "Naravno da bi jedna središnja država između Italijana i Slovena, otvorena za trgovinu među trima velikim nacijama koje se slivaju u Trst kao u ušće, bila dobra granica prelaza. Ideja je nova i dobra. Obradite je." Up.: P. Valussi, "Ancora del Litorale italo-slavo", *Il Precursore*, n. 11, 14/01/1849.

¹⁹ P. Valussi, *Dalla memoria di un vecchio giornalista dell'epoca del Risorgimento italiano*, Accademia di scienze, lettere e arti, Udine, 1967, str. 88–89: "(...) da se podstakne narod na otpor i da mu se pobudi vera i istrajnost koja je trebalo pre ili kasnije da ih dovede do pobeđe."

²⁰ Up. *Raccolta Andreola*, vol. IV, ad indicem: "(...) da bi se podstakli da uzdrmaj u jaram Austrije i da bi na taj način bilo korisno borbi za italijansku nezavisnost."

²¹ T. Maroević, "Hrvat, dakle vojnik. Nova zrnca o sudbini narodnog nam imena u talijanskoj književnosti", u: *Talijanističke i komparatističke studije u čast Mati Zoriću*, ur. S. Roić, Filozofski fakultet, Odsjek za talijanski jezik i književnost, Zagreb, 1999, str. 112.

²² Maroević, 1999: 113.

u Risordimentu, bio nezadovoljan time što su Hrvati, zajedno sa drugim (južnim) Slovenima uostalom, sačinjavali austrijsku vojsku, i više puta je izrazio želju da od borbe odustanu, te ih je otvoreno pozvao da se iz te vojske povuku i da se pridruže Italijanima u borbi protiv dvoglavog orla. Tako u prvom broju časopisa, od 14. juna 1848, Valussi nagoveštava ono što će kasnije često ponavljati, a to da Hrvati (i Nemci) služe njihove gospodare, Austrijance. Ironičan je u odnosu na Ferdinanda I koga sa sarkazmom naziva "dobri Ferdinand" ("Ferdinando il buono"), i s obzirom da dobro poznaje tadašnje stanje stvari, ističe razlog zbog koga su Hrvati ušli u sukob, te podvlači da je tome kriv upravo austrijski vladar: "Ferdinando sapeva, che i Croati stavano mal volentieri soggetti agli Ungheresi: e perciò suscitò quelli contro questi, onde indebolire e gli uni e gli altri."²³ Valussi govori na ovom mestu o mešovitoj vojsci, koju Ferdinand I šalje da ubija Italijane: "(...) da di là manda Polacchi, Boemi, Ungheresi, Moravi, Stiriani, Croati, ad ammazzare i suoi *carissimi Italiani* (...)."²⁴ Valussi međutim naglašava i više puta ponavlja kako oni koji sačinjavaju tu mešovitu vojsku nevoljno služe svog gospodara: "Essi servono il loro padrone mal volentieri (...). Essi non possono che morire, se non vengono cacciati d'Italia: noi vincitori restiamo a casa nostra, in un paradiso senza lo straniero."²⁵ Valussijevo ogorčenje je takvo i do te mere, da se verovatno oseća bespomoćnim kad poistovećuje hrvatsko ime sa austrijskim.²⁶ U tom povesnom trenutku Valussi smatra dostojnim pažnje Poljake, za koje bi želeo da Italija uzme kao primer vere, religije i istrajnosti, jer se Poljaci, kako ističe, bore za istu stvar kao i Italijani.

Valussi ne posustaje i nastavlja s tvrdnjom da neće ni Austrijanci ni Nemci biti ti koji će dominirati, već Sloveni jer su brojno veći,²⁷ i time nagoveštava koncepciju da će Austrija biti slovenska. Upravo se u ovakvim političkim tendencijama vide prvi pokušaji Hrvata da se odupru Austriji, što Valussi spremno primećuje i beleži. Da je Valussijevo poverenje u južne Slovene sve više raslo, i koliko je Valussi pozdravljao sve veću netrpeljivost Hrvata prema Austrijancima i njihovu spremnost da "bace puške", a da bi se zajedno suprostavili zajedničkom tlačitelju, govori i činjenica da se on izravno obraćao italijanskoj štampi: Valussi se protivio površnim osudama onih koji su izjednačavali Hrvate sa "vojnicima Radetzskog" i pozivao je novinare da ne podležu predrasudama već da spremno prihvate povesne namere Hrvata i drugih Slovena: "Bisogna secondare in ogni modo tali buone disposizioni. La stampa italiana non deve più oltre adulare i pregiudizii popolari, declamando contro i Croati. Piuttosto essa manifesti in ogni guisa agl'Ilirici il desiderio dell'Italia di camminare d'accordo."²⁸ Tako je Valussi pisao 1849. godine. Ali je i pre toga, mora se podvući, nagoveštavao i obaveštavao o pokušajima Hrvata da se suprostave

²³ "Ferdinando il Buono", Fatti e Parole, n. 11, 24/06/1848: "Ferdinand je znao da su Hrvati bili nevoljno pod Mađarima: i zbog toga je podstakao jedne protiv drugih, da bi učinio da oslabe i jedni i drugi."

²⁴ "Ferdinando il Buono": "(...) odande šalje Poljake, Boeme, Mađare, Moravce, Štajerce, Hrvate da ubijaju njegove predrage Italijane (...)". Up.: "Il bastone austriaco", Fatti e Parole, 02/07/1848.

²⁵ "Venditori di speranze e paure", Fatti e Parole, n. 15, 28/06/1848: "Oni nevoljno služe svog gospodara (...). Ne ostaje im nego da izginu, ako ih ne proteraju iz Italije: mi ostajemo pobeđnici u našem domu, u raju bez stranaca."

²⁶ "Il torto e la ragione", Fatti e Parole, n. 29, 12/07/1848.

²⁷ "L'Italia", Fatti e Parole, n. 48, 1/07/1838.

²⁸ L'Italia Nuova, n. 27, 20/03/1849, nav. u: F. Tafuro, "Senza fratellanza non è libertà". Pacifico Valussi e la rivoluzione veneziana del Quarantotto, n. d., str. 163: "Treba na svaki način slediti takve dobre sklonosti. Italijanska štampa ne treba više da laska narodnim predrasudama, govoreći protiv Hrvata. Već bi trebalo da Ilirima na svaki način pokaže želju Italije da budu složni."

Austrijancima: "(...) i Croati sentono bene di essere già divenuti più forti (...)",²⁹ kao što je isto tako spremno pozdravljao to što Hrvati iskazuju svoje odlučno "ne" Austriji i nagoveštavaju prve korake ka tome da će Austrija biti slovenska: "(...) i Croati (...) dicono schietto e netto alla *casa d'austria tedesca*, ch'essa deve farsi *slava*, che *slava dev'essere la monarchia*."³⁰ No i dalje, u cilju da odvrati Hrvate od toga da učestvuju u borbama protiv Italijana, te da se privole Italijanima u borbi protiv Austrije, Valussi je nastavljao sa svojom novinarskom strategijom, u početku ironično sažaljevajući Hrvate, kao u članku "I croati feriti", mada je i ovde evidentno da Valussi otvoreno napada Austriju kada čitaocima još jednom ističe da je Hrvate poslao Ferdinand I u Italiju da ginu. Valussi, u stvari, i ovom prilikom objašnjava stanje u kome se u tom trenutku nalaze Hrvati:

Se essi si lasciano condurre in Italia come pecore, gli è perché, i Croati dei confini militari lasciano come ostaggi in mano ai loro tiranni le mogli, i figli, la famiglia tutta, ed il terreno che dà loro da vivere in pegno. Essi non possono rifiutarsi dal fare i soldati, perché la loro famiglia abbia da vivere. Io credo, che se una volta trovassero chi sapesse guidarli nel fare loro assoluta proprietà quelle terre, che l'austriaco dà ad essi al prezzo del sangue di tutti i Popoli della Morlacchia, que' poveracci non sarebbero più così ligi alla verga di chi loro comanda.³¹

U istom članku Valussi se takođe nada da će lekari i slovenski popovi koji se nalaze u redovima soldateske nagovoriti svoje sunarodnike da se vrate vlastitim kućama: ovde Valussi prvi put pominje da Hrvati koji se nalaze u austrijskoj vojsci jesu u stvari uglavnom Krajišnici, tj. katolici i pravoslavci iz Vojne Granice.

I ovom prilikom Valussi naglašava koliko je važno da Italijani budu spremni za saradnju sa Slovenima, i ne odnosi se samo na taj povesni trenutak već se nada da će tako biti i u budućnosti, pa italijanskim čitaocima savetuje da otvoreno prihvate Hrvate: "(...) gli *Slavi* sono tutti fratelli, noi, divenuti *Slavi*, alla nostra volta, soffocheremo, a furia di abbracciamenti, quei Croati, a cui ora desideriamo una palla nello stomaco, e la gloria del Paradiso."³² I dok u članku "Il Bano Jellacich ed il Patriarca Gioseffo"³³ s ogorčenjem primećuje da dolazi do borbi između samih Slovena, Valussi koristi priliku da u narednom prilogu pod nazivom "Cose dalmatiche" nagovesti svoju koncepciju o jednoj posredničkoj državi između Italijana i Slovena, a čiju bi okosnicu činila Dalmacija: "(...) noi dovremmo aiutare la Dalmazia, a conquistarsi la sua indipendenza ed a farsi anello intermedio fra gli Slavi meridionali e gl'Italiani."³⁴

²⁹ "Notizie", Fatti e Parole, n. 105, 27/09/1848: "(...) Hrvati osećaju dobro da su već postali jači (...)."

³⁰ "Notizie", Fatti e Parole, n. 111, 03/10/1848: "(...) Hrvati (...) otvoreno kažu nemačkoj Austriji da ona mora postati slovenska, da monarhija mora biti slovenska."

³¹ Fatti e Parole, n. 145, 06/11/1848: "Ako oni dopuštaju da ih dovedu u Italiju kao ovce, to je zato što Hrvati iz Vojne granice ostavljaju kao taoce u rukama svojih tirana žene, decu, celu porodicu, i zemlju koja im daje za život. Oni ne mogu da odbiju da budu vojnici, jer njihova porodica treba da preživi. Ja verujem da kad bi jednom našli onoga koji bi znao da ih vodi u tome da sasvim prisvoje tu zemlju, koju im Austrijanac daje po cenu krvi svih naroda Morlakije, ti jandnici ne bi bili tako privrženi štapu onoga koji komanduje."

³² "Bianchi-Giovini ed i Russi", Fatti e Parole, n. 159, 20/11/1848: "(...) Sloveni su svi braća, a mi, kad, pak, budemo postali Sloveni, ugušićemo, od svih tih zagrljaja, one Hrvate kojima sada želimo đule u stomaku, i slavu Raja."

³³ Fatti e Parole, n. 162, 23/11/1848.

³⁴ Cose dalmatiche, Fatti e Parole, 23/11/1848, n. 162: "(...) mi bi trebalo da pomognemo Dalmaciju, da osvoji svoju nezavisnost e da postane posrednički prsten između južnih Slovena i Italijana."

U pismu koje objavljuje u ovom časopisu 15. decembra 1848, Valussi ističe da je stigao trenutak da se Italijani prijateljski obrate južnim Slovenima – "[è] giunto il momento di parlare amichevolmente agli Slavi meridionali" –, dok u članku "L'Austria nè Tedesca nè Slava"³⁵ poziva Slovene da stvore svoju naciju, da se za nju bore i da ne budu obično sredstvo tiranije. I Valussi uvek ističe primer Dalmatinaca, podvlači njihovu iskrenost prema Austrijancima. A kad uzvikuje da Austrija ne poštuje nacionalnosti, očigledno je da se i tom prilikom slaže u svojim koncepcijama sa Tommaseom. Stoga još jednom, u članku "I Dalmati" (06/01/1849) smatra da Dalmacija, odnosno celo jadransko primorje sve do Devina treba da formira jednu slobodnu luku, "porto franco" slovenske i italijanske nacije.

Nekako istovremeno sa listom *Fatti e Parole*, Valussi je u Veneciji objavljivao još jedan list, *Il Precursore*, u kojem je sam pisao i uređivao ga. I ovde je, već u prvom broju, naglasio da Italijani treba da iskoriste borbu između Hrvata i Nemaca: "Noi italiani dobbiamo approfittare di questa lotta; ma non sperare troppo da essa. La nostra salute non si deve fondare sulla rovina loro (...)." ³⁶ U članku "La stampa politica in Europa ed in Italia" govori o Slovenima kao o jednom "novom narodu", "(...) Popolo nuovo che spira a quella concordia e quell'amore del sapere che farà progredire assai presto gli Slavi meridionali."³⁷ U prilogu pod naslovom "Gli Ungheresi e gli Slavi meridionali in relazione all'Italia" Valussi objašnjava zašto je ime "Hrvat" tada imalo negativnu konotaciju, koristeći i ovaj put priliku da optuži Austriju da je okrenula Hrvate protiv Italijana; no i pored svega toga je jasno, tvrdi Valussi, da ako bi Italijani mogli i trebalo da biraju, ne bi bilo sumnje s kim bi bili u savezu: "Io affermo senz'altro, che se noi dovessimo scegliere un'alleanza d'interessi fra le due nazionalità che ora si combattono in Ungheria, fra la maggiara e la slava, dovremmo senza punto esitare dar la preferenza a quest'ultima che sarebbe la più vantaggiosa."³⁸ Međutim, odmah potom, Valussi moli svoje čitaoce da zaborave sve ono što je do tog trenutka negativno iskazivano u vezi sa Hrvatima, jer, kako tvrdi:

Noi Italiani, che vogliamo essere un Popolo libero ed indipendente, e che crediamo non potersi la libertà nostra meglio consolidare, che colla libertà degli altri Popoli e segnatamente dei vicini, dobbiamo (...) trovare del nostro interesse il collegarsi cogli Slavi meridionali, perchè aspiranti a libertà ed indipendenza, perchè a contatto con noi e perchè sono una nazionalità che sorge (...).³⁹

Zatim ističe važnost ilirskog pokreta, "(...) i cui capi erano letterati, educati nelle scuole tedesche, fecero opera più lenta ma più profonda. Costretti a sopportare nella

³⁵ *Fatti e Parole*, n. 185, 16/12/1848.

³⁶ "Rivista settimanale", *Il Precursore*, n. 1, 5/11/1848: "Mi Italijani treba da iskoristimo ovu borbu; ali ne treba da od nje previše očekujemo. Naše blagostanje ne treba da se zasniva na njihovoj propasti (...)."

³⁷ "Il Precursore", n. 2, 12/11/1848: "(...) nov Narod koji teži onoj slozi i ljubavlji znanja koje će učiniti da južni Sloveni ubrzo napreduju."

³⁸ *Il Precursore*, n. 3, 19/11/1848: "Ja svakako tvrdim, da ako bi mi trebalo da izaberemo savez interesa između dva naroda koji se sada bore u Mađarskoj, mađarskog i slovenskog, ne treba da se kolebamo i da se opredelimo za ovaj poslednji jer je korisniji."

³⁹ Isto: "Mi Italijani, koji želimo biti slobodan i nezavistan narod, i koji verujemo da ne možemo da učvrstimo bolje našu slobodu nego putem slobode drugih naroda, naročito susednih, moramo shvatiti da je u našem interesu da se povežemo sa južnim Slovenima, jer teže ka slobodi i nezavisnosti, jer su u dodiru sa nama i jer su nacija koja se tek stvara (...)."

politica il dominio dei Magiari, essi si misero ad emancipare lo spirito, ad educare sè ed il Popolo."⁴⁰ I dok je na drugom mestu Valussi izjavio da poštuje samo Poljake, sada pokazuje da vrednuje povesnu ulogu Ilira:

Forse essi [Polacchi] cogli Illirici formeranno due dei principali anelli per cui le Nazioni, una volta formate, comunicheranno fra di loro. Gl'Illirici saranno ponte fra gl'Italiani ed il mondo slavo, come i Polacchi fra il medesimo ed il germanico. Questi sul Baltico, quelli sull'Adriatico porgeranno la mano ai Popoli vicini.⁴¹

Valussi je pratio situaciju južnih Slovena, i sa posebnom naklonošću je gledao na njihovo ujedinjenje, koje je smatrao korisnim za celokupni ishod tadašnje aktuelne političke situacije u Evropi, te za vanjsku politiku Italije:

La *Slavia meridionale* è un concetto ed un fatto che a noi giova mantenere e condurre a completo svolgimento. Agl'Italiani ciò interessa precipuamente; ma forse dovrebbe importare poco meno a tutte le Nazioni dell'Europa, fuorché alla Russia. Le mire invaditrici di questa, che paga satelliti fino sul Montenegro, e che in Dalmazia si fa distribuire da' preti greci il ritratto dello czar nelle capanne dei Morlacchi; il panslavismo di Niccolò che tutti i Popoli d'origine slava, e religione greca vorrebbe ridurre sotto alla sua verga di ferro, che gli serve anche da pastorale, non possono piacere alle altre nazioni d'Europa, tementi di veder verificata la predizione napoleonica. Ora per opporsi alle tendenze moscovite, nulla di meglio ci sarebbe, che di costituire la Slavia meridionale, che potrebbe sussistere distinta dalla Slavia settentrionale e dall'orientale, sola, latina, o romanza, che la si voglia chiamare. Se venisse costituita una volta la Slavia meridionale, s'imporrebbe così un limite al quel panslavismo, che per la sua indeterminatezza divenne uno spauricchio, come tutti i fantasmi, che non hanno forme definite. Gli Slavi meridionali d'indole, di natura e d'ingegno molto superiore ai Russi, e che, fatti Nazione una volta, li supererebbero d'assai, non vorrebbero certo sacrificare più all'idolo di Pietroburgo, e servirebbero ad equilibrare piuttosto, che ad accrescere la smisurata potenza russa, che assorbirà tutto in sé, se non le si contrappone una diga in un Popolo affine, il quale vorrebbe sempre, come il Polacco, mantenere la sua personalità.⁴²

⁴⁰ Isto: "(...) čije su vođe bili leterati, školovani u nemačkim školama, sporije su delovali, ali dublje. Pošto su bili prinuđeni da u politici podnose vladavinu Mađara, oni se odlučiše da uzdignu duh, i da obrazuju sebe i narod."

⁴¹ Isto: "Možda će oni [Poljaci] sa Ilirima oformiti dva glavna prstena pa će nacije, kad se budu formirale, komunicirati među sobom. Iliri će biti most između Italijana i slovenskog sveta, kao što će Poljaci biti most sa nemačkim svetom. Oni na Baltiku, a ovi na Jadranu pružiće ruke bliskim narodima."

⁴² Isto: "Južna Slavija je jedna koncepcija i jedna činjenica koja nam odgovara da je održavamo i da dovedemo do potpunog ostvarenja. Italijane to naročito zanima, ali ne manje bi možda trebalo da zanima sve nacije Evrope, osim Rusije. Osvajačke težnje Rusije, koja plaća satelite sve do Crne Gore, i koja u Dalmaciji razdeljuje grčkim popovima sliku cara u kolibama Morlaka; panslavizam Nikole koji bi sve narode slovenskog porekla, i grčkog obreda želeo da podvede pod svoj gvozdeni štap, a koji mu služi i kao pastirski štap, ne mogu da se svide drugim narodima Evrope, koji se plaše da će se ostvariti Napoleonovo predskazanje. E sad, da bi se suprostavile moskovskim namerama, ništa bolje ne bi bilo nego da se stvori južna Slavija, koja bi mogla da postoji odvojena od severne Slavije i od istočne, sama, latinska ili romanska, kako god da se zove. Kad bi se dakle oformila južna Slavija, postavila bi se tako granica onom panslavizmu, koji je zbog svoje neodređenosti postao bauk, kao i sve utvare, koji nemaju određene oblike. Južni Sloveni su po karakteru, po prirodi i umu daleko superiorniji od Rusa, i koji,

A, između Južne Slavije i Italije stoje, po Valussiju, "(...) questi paesi misti come un anello – tutta la costa da Durazzo a Duino formi il loro porto franco, il comune mercato fra l'Oriente e l'Occidente, il Settentrione ed il Mezzogiorno."⁴³ Valussi je podržavao italijanske čitaoce da se ne "umore" u svom pokazivanju naklonosti prema (južnim) Slovenima. Najviše simpatija Valussi pokazuje prema Istranima i Dalmatincima, smatra da će oni biti onaj kičmeni stub koji će na sebi nositi formiranje jedne posredničke države između Italijana i Slovena, i da je trebalo da se Mlečani već odavno udruže sa Slovenima:

Se fino dai primi momenti Venezia, che non era potente sì da doversi temere dai vicini, ma abbastanza per ajutarsi a vicenda, avesse potuto accordarsi cogli slavi meridionali in un solo movimento, l'Austria sarebbe già caduta. Ma forse, che la cosa allora non era matura nell'opinione degli Slavi, i quali avevano bisogno prima di provare le loro forze e di fare esperienza della lealtà della casa d'austria a cui sono sostegno. Ora non si troverebbero sordi alle proposte, che venissero fatte segnatamente da Istriani, da Dalmati e da tutti i Litorani, che dovrebbero essere anello di congiunzione fra le nazionalità italiana e slava, costituendo il Litorale italo-illirico, porto franco e mercato comune e punto di riunione delle due Nazioni, che lungo tutta la costa, dal monte al mare, formano un addentellato.⁴⁴

Stoga Valussi podvlači eksplicitno sledeće:

I Dalmati, i Fiumani, gl'Istriani ed i Triestini devono essere questi mediatori; poichè que' paesi misti, che ripugnano del pari a venire assorbiti totalmente si dall'una che dall'altra nazionalità, hanno massimamente interesse a frapporsi nello stringere questa nuova amicizia, e possono venire ascoltati da entrambi i Popoli, perchè possono mostrare ad essi i reciproci vantaggi di tale alleanza; vantaggi che rifluirebbero su quei Litorani medesimi.⁴⁵

Potrebno je naglasiti da Valussi u tom prvom periodu nije bio aneksionista, i držao je do toga da Italijani moraju ostati dobri prijatelji sa Hrvatima: "Noi italiani

kad bi se oformili, prevazišli bi ih uveliko, i ne bi želeli sigurno da se žrtvuju idolu Petersburga, već bi služili pre da uravnoteže, a ne da povećaju neravnomernu rusku moć, koja će u sebi sve asorbirati, ako joj se ne suprostavi brana jednog srodnog naroda, koji bi uvek želeo, kao i Poljaci, da zadrži svoju individualnost."

⁴³ Isto: "(...) ove mešovite zemlje kao jedan prsten – sva obala od Drača do Devina neka formira jednu slobodnu luku, zajedničko tržište između Istoka i Zapada, Severa i Juga.

⁴⁴ "Rivista settimanale", *Il Precursore*, n. 4, 26/11/1848: "Da je od prvih trenutaka Venecija, koja nije bila toliko moćna da bi je se susedi plašili, već dovoljno da bi se uzajamno pomogli, mogla da se složi sa južnim Slovenima u jednom jedinom stavu, Austrija bi već bila pala. Ali moguće je da tada ta stvar nije još bila sazrela u mnjenju Slovena, kojima je bilo potrebno prvo da isprobaju svoje snage i da iskuse lealnost Austrije čija su bili podrška. Sad se ne bi bili oglasili na predloge koji dolaze osobito od Istrana, od Dalmatinaca i od svih primoraca, koji bi trebalo da budu vezivni prsten između italijanskog i slovenskog naroda, formirajući Italo-ilirsko primorje, slobodnu luku i zajedničko tržište i tačku sjedinjenja dve nacije koje duž cele obale, od planine do mora, formiraju uporište."

⁴⁵ "Gli Ungheresi e gli Slavi meridionali in relazione all'Italia II", *Il Precursore*, n. 5, 03/12/1848: "Dalmatinci, Riječani, Istrani i Tršćani moraju biti ti posrednici; jer tim mešovitim mestima, koja se takođe protive da budu asorbirana potpuno kako od strane jedne tako od strane druge nacije, u najvećem je interesu da budu deo uspostavljanja tog novog prijateljstva, i oba naroda će ih poslušati, jer mogu da im pokažu prednosti koje su im od takvog saveza obostrane; prednosti koje bi bile ponovo korisne samim primorcima."

della penisola persuadiamo agl'Italiani di colà, ringraziandoli dell'affetto loro disinteressato, a rimanere buoni amici coi Croati e cogli altri Slavi."⁴⁶ Iskreno se nadao da će ta njegova ideja o jednoj mogućoj posredničkoj državi između Italijana i Slovena, te Južnoj Slaviji nezavisnoj od Austrije, kao poruka dospeti do Hrvata i drugih južnih Slovena: "Se quest'idea potesse penetrare nei Croati, nei Serbi e negl'Illirici tutti." Ovakva koncepcija je, po Valussiju, predstavljala jednu vrstu tranzicije među susednim narodima. U ovom projektu se već nagoveštava odnos, koji će Valussi, istaći između Slovena i Italijana o prvenstvu rase, pa je u ovom smislu savetovao:

(...) sulle sponde di questo [Adriatico] si trovano a perpetuo contatto la nazionalità slava e l'italiana. L'una ha la forza d'un Popolo giovane che sorge; l'altra l'intelligenza e l'ereditato sapere di un Popolo incivilito. La prima conquisterà colle armi, se la seconda non conquista con una civiltà più adulta. Meglio che tutto sarà di collegare gl'interessi nei punti ove la Provvidenza mise le due nazionalità a tale contatto, che impossibile sarebbe il separarle di netto. Fra la Slavia meridionale, che si costituisce e l'Italia che torna di sé, stanno questi paesi misti come un anello di congiunzione, che giova adoperare ad unire le due nazionalità sui loro limiti. Tutta la costa da Durazzo a Duino, senza appartenere esclusivamente ad alcuna delle due Nazioni, formi il loro portofranco, il comune mercato fra l'Oriente e l'Occidente, il Settentrione ed il Mezzogiorno. Il tempo deve decidere quale delle due civiltà, la più giovane, o la più vecchia, possa guadagnare terreno sull'altra.⁴⁷

Pozivajući Dalmatince da budu posrednici, Valussi je želeo da ih uveri u dobronamernost svojih ideja, u to da Italija ne namereva da se proširi van svojih granica:

L'Italia non vuole, che conquistare la propria indipendenza; essa non può e non deve dominare fuori de' suoi confini. Essa desidera, che il littorale italo-slavo, come porto franco della navigazione e del commercio degl'Italiani e degl'Illirici, formi l'anello di congiunzione fra i due popoli. Nella nuova civiltà europea le razze italiana e slava sono fatte per intendersi e per armonizzarsi fra di loro e possono giovarsi a vicenda.⁴⁸

⁴⁶ Ancora del Litorale italo-slavo, n. d.: "Da mi Italijani sa poluostrva ubedimo Italijane odande, da im se zahvalimo na njihovoj nesebičnoj ljubavi, da ostanemo dobri prijatelji sa Hrvatima i sa drugim Slovenima."

⁴⁷ Gli Ungheresi e gli Slavi meridionali in relazione all'Italia, n. d.: "[...] na obalama ovog [Jadrana] nalaze se u stalnom dodiru slovenski i italijanski narod. Jedan ima snagu mladog naroda koji se rađa; drugi inteligenciju i nasleđeno znanje civilizovanog naroda. Prvi će osvojiti oružjem, ako drugi ne osvoji zrelijom civilizacijom. Bolje od svega će biti da se povežu interesi u tačkama gde je Proviđenje postavilo dva naroda u takav dodir, da je nemoguće potpuno ih odvojiti. Između južne Slavije, koja se stvara i Italije koja je ponovo svoja, stoje te mešovite zemlje kao vezivni prsten, koje služi da se zalažu da bi se sjedinila dva naroda na svojim granicama. Sva obala od Drača do Devina, s time da ne pripada ekskluzivno nijednoj od dve nacije, neka stvori svoju slobodnu luku, zajedničko tržište Istoka i Zapada, Severa i Juga. Vreme neka odluči koja će od te dve civilizacije, da li mlađa ili starija, moći napredovati nad drugom."

⁴⁸ L'Italia Nuova, n. 27, 20/03/1849, nav. u: F. Tafuro, "Senza fratellanza non è libertà". Pacifico Valussi e la rivoluzione veneziana del Quarantotto, n. d., str. 162: "Italija želi samo da osvoji svoju nezavisnost; ona ne može i ne treba da dominira van svojih granica. Ona želi da italo-slovensko primorje, kao slobodna luka plovidbe i trgovine Italijana i Ilira, oformi vezivni prsten između dva naroda. U novoj evropskoj civilizaciji italijanska i slovenska rasa su stvorene da se razumeju i da se međusobno slažu i mogu uzajamno imati koristi od toga."

Ovakve je ideje Valussi gajio za vreme tog revolucionarnog dvogodišta. To što se Valussi zanosio idejom stvaranja jedne posredničke države, tzv. italo-ilirskog primorja, nije uvek nailazilo na pozitivan prijem: tako je senator Prospero Antonini pisao novembra 1860. da je ova Valussijeva ideja jedna "čudna utopija" ("strana utopia").⁴⁹ No, iako je u tom periodu Valussi eksplicitno antianeksionista, mora se priznati da se tada ili nešto kasnije, već nagoveštavaju ideje koje su ipak manifestacija činjenice da dolazi do evolucije njegovih ideja koje će kasnije biti karakteristične za drugi period: dakle potrebno je jasno odrediti granice Italije, mi smo s ove strane, oni su s one, da se istakne prvenstvo italijanskog naroda u odnosu na slovenske susede. Valussi je 1861. godine objavio spis "Trieste e l'Istria e loro ragioni nella questione italiana" u kome je organski obradio problem ujedinjena Italije, i predstavio je razloge po kojima, kako tvrdi, Trst i Istra pripadaju Italiji. Ovaj se Valussijev spis smatra manifestom jadranskog iredentizma.

No, nešto pre toga, upravo pri kraju ovog prvog perioda, Valussi je ocrtao neke opšte ideje, koje je trebalo da posluže kao podstrek za jedno dublje razmišljanje, za jednu detaljniju studiju o spoljnoj politici Italije, o granicama koje će odrediti do koje linije su Italijani, a gde se nalaze Sloveni. O tome Valussi piše u svojoj kratkoj studiji o ekonomskoj obnovi Istre, "Del rinnovamento economico dell'Istria", koju je objavio 1857. godine. Ovaj je spis Valussi uputio svojim istarskim prijateljima, pa tako prijateljski i započinje, ističući u uvodu da "Il mare non disgiunge le popolazioni incivilite, ma le unisce, servendo alle più facili comunicazione fra di esse."⁵⁰ Ono što odmah pada u oči je to da Valussi, u skladu sa svojim istomišljenicima, smatra da je Istra deo Italije, ali smatra da je ovo što nudi tek podstrek za jedno detaljnije i dublje proučavanje problema. U bližem određivanju karakteristika Istre, za koju Valussi tvrdi da ne poznaje dovoljno, u poglavlju u kome govori o razlikama u rasi i jeziku kao preprekama napretku, tj. "Diversità di razza e di lingua nella popolazione, grande ostacolo ai progressi dell'industria agricola. Come minorarlo", Valussi ističe da Istru nastanjuju "(...) tante diverse razze, le quali non potendo fondersi in una furono di grande ostacolo a' progressi civili ed economici della popolazione presa nel suo complesso."⁵¹ Tvrdi, potom, da su u Istri civilizovaniji oni narodi koji su došli s mora, pa da je italski narod "(...) di gran lunga più colta e la più progredita rispetto alla stirpe delle varie famiglie slave."⁵² I ovde je očigledno da se Valussi nadovezuje na Tommaseove stavove po kojima je Venecija imala misiju da civilizuje Dalmaciju i Slovene u unutrašnjosti.⁵³ Isto tako naglašava kako su Italijani superiorniji brojno, a razni slovenski narodi su osim toga i "(...) fra di loro distinte per lingua e per costumi e quasi del tutto spiritualmente (...)",⁵⁴ pa smatra da je sve to sasvim normalno, da će prirodan tok stvari biti takav da će jednog dana italski narod asimilirati slovenske narode. Valussi predviđa i da će se jezik asimilirati, da će

⁴⁹ In memoria del conte Prospero Antonini, senatore del Regno, Carteggio 1847-62, Udine 1903, str. 26-27.

⁵⁰ P. Valussi, Del rinnovamento economico dell'Istria, n. d., str. 163: "More ne razdvaja civilizovane narode, već ih sjedinjuje, koristeći im za lakšu komunikaciju među sobom."

⁵¹ Isto, p. 168: "(...) mnogi razni narodi koji, pošto nisu mogli da se ujedine u jedan narod, bili su velika prepreka društvenom i ekonomskom napretku naroda celokupno gledajući."

⁵² Isto, str. 170: "(...) daleko kulturniji i napredniji u odnosu na razne slovenske narode."

⁵³ J. Pirjevec, Niccolò Tommaseo tra Italia e Slavia, Marsilio, Venezia, 1977, str. 120.

⁵⁴ P. Valussi, Del rinnovamento economico dell'Istria, n. d., str. 170: "(...) među sobom se razlikuju po jeziku i po običajima a duhovno sasvim".

italijanski preovladati nad jezikom Istrana, a jedino gde postoje sumnje da bi moglo doći do toga je upravo Dalmacija, odnosno Dubrovnik, koji ima svoje kulturno nasleđe, te stoga: "(...) può lasciare in dubbio la vittoria della civiltà italiana sulla illirica in Dalmazia, dove la letteratura slava possedeva un'antica palestra nella Repubblica di Ragusa".⁵⁵

Valussi navodi šta sve karakteriše ekonomski progres Istre, i opisuje geografska svojstva Istre, njeno prirodno bogatstvo (šume, stočarstvo, ribolov, itd.), dakle sve ono na čemu bi trebalo dalje raditi. Naglašava, međutim, da bi Istra trebalo da ima još više moreplovaca s obzirom da će to iziskivati sve veća važnost koju dobijaju plovidbeni putevi: "Gl'Istriani devono farsi navigatori, ora che tutte le vie marittime in generale e quelle dell'Adria in particolare acquistano importanza."⁵⁶ Dodaje potom: "Il Mediterraneo c'è di più ch'esso torna ad essere un vero lago frapposto alle Nazioni più incivilite del mondo, che serve alle loro continue comunicazioni, e sia il mercato universale di esse."⁵⁷ Svoj spis Valussi zaključuje rečima da "(...) il rinnovamento economico dell'Istria, sarà indubitato, se gli Istriani andranno a conquistarselo per mare e per terra, uniti ed animati tutti da un solo spirito, dalla ferma volontà di giovare al loro paese."⁵⁸

Očigledno je dakle da se ovde Valussijeve ideje već menjaju, i da Valussi polako usvaja aneksionističke koncepcije, koje su ovom prilikom tek nagoveštene.

Valussijevi stavovi prema Hrvatima u ovom prvom periodu, od 1838. do 1860., a koji kulminiraju u revolucionarnom dvogodištu Risordimenta 1848/1849, odražavaju se dakle u nekoliko faza: prvobitno se susrećemo sa kritičkim stavovima prema Hrvatima, i tu je kritiku Valussi smatrao neophodnom u tom omeđenom istorijskom trenutku, u kome su Hrvati bili deo austrijske vojske, pa je upravo stoga upućivao više puta poziv Hrvatima da pridruže Italijanima u borbi protiv Austrijanaca; sledi Valussijevo otvaranje prema slovenskom svetu, a prema Hrvatima posebno, koje smatra braćom i nada se prijateljstvu Italijana i Hrvata. Može se slobodno reći da je Valussi bio uistinu pobornik formiranja mosta između Italijana i slovenskih naroda. U tu svrhu Valussi smatra korisnim stvaranje italo-ilirskog primorja, jedne tampon države koja bi zajedno sa konfederacijom podunavskih zemalja zaustavila napredovanje Rusije prema zapadu, i povoljnije uticala na vanjsku politiku Italije. No, ipak kod Valussija vremenom dolazi do preokreta, do jedne eksplicitnije aneksionističke faze u kojoj Valussi vidi Italiju u prednosti u odnosu na južne Slovence. Sve je ovo posledica konkretnih povesnih zahteva, koje pokazuju koliko je Valussi bio u koraku sa svojim vremenom i tendencijama u italijanskom društvu krajem prve polovine XIX veka.

⁵⁵ Isto, str. 172: "(...) može da dovede u pitanje pobedu italijanske civilizacije nad ilirskom u Dalmaciji, gde je slovenska književnost imala staro vežbalište u Dubrovačkoj republici".

⁵⁶ Isto, str. 186: "Istrani treba da postanu moreplovci, sad kad svi morski putevi uopšte, a posebno jadranski dobijaju na važnosti."

⁵⁷ Isto, str. 188: "Mediteran je to još više jer sad je ponovo jedno pravo jezero postavljeno među civilizovanim narodima sveta, da im služi u njihovim neprestanim komunikacijama, i da je njihovo opšte tržište."

⁵⁸ Isto, str. 190: "(...) neće se sumnjati u ekonomsku obnovu Istre, ako će je Istrani osvojiti morem i zemljom, ujedinjeni i pokrenuti jednim jedinim duhom, čvrstom voljom da služe svojoj zemlji."

LE OPINIONI DI PACIFICO VALUSSI SUI CROATI NEL BIENNIO RIVOLUZIONARIO
1848/1849

RIASSUNTO

Le opinioni del giornalista friulano, Pacifico Valussi (1813-1893) sui croati, nel biennio rivoluzionario 1848/1849, rispecchiano le idee di Tommaseo e di Mazzini. I suoi punti di vista attraversano varie fasi: inizialmente Valussi si mostra critico nei confronti dei croati, in quanto facevano parte dell'esercito austriaco e combattevano contro gli italiani, e in tal senso pubblica degli articoli sui suoi giornali (soprattutto "Fatti e Parole" e "Il Precursore"). Invita dunque i croati ad abbandonare l'esercito ed a unirsi agli italiani per combattere il nemico austriaco.

Valussi, successivamente, valuta in maniera positiva il desiderio dei croati di rinunciare agli austriaci. In questa prospettiva cerca di mettere in risalto i vantaggi che ciò avrebbe comportato all'Italia: auspica, quindi, da un lato la formazione di una "Svizzera marittima", una specie di litorale italo-illirico fra gli italiani e gli slavi, quale anello di congiunzione tra i due mondi. Dall'altro, invece, osserva che la formazione della Slavia meridionale sarebbe una soluzione per frenare le mire della Russia sull'Occidente.

Benché in questo periodo Valussi si comporti come un risoluto anti-annessionista, mentre l'Italia sta per costituire la propria unità, Valussi cercherà di definirne i confini, mostrandosi in seguito irredentista e cercando di far prevalere le ragioni dell'annessione dell'Istria all'Italia.

PAROLE CHIAVE: *Pacifico Valussi, Risorgimento, Croati, Litorale italo-illirico*